

příroda, ale pomůže rozluštit i ontické dilema příroda–Bůh“. Do oblasti morální, resp. sociální teologie patří stať Tadeusze Slipka, profesora Teologické fakulty v Krakově, „Ius gladii“, zamýšlející se nad interpretací známé pasáže z Pavlova Listu Římanům (13, 1–6): „Činiš-li zlé, boj se, neboť ne nadarmo /vrchnost/ nosí meč“; v podstatě jde o problém trestu smrti. Sigmund Bonk, někdejší Máchův mnichovský posluchač a dnes profesor filozofie náboženství na benediktinské univerzitě v Salzburku, ve svém příspěvku „Hegel, Bergson und das buddhistische Nichts“ navázal na jedno téma z rozprav, které zájemci o integrální antropologii vedli na mnichovské Ludwig-Maxmilians-Universität. Stať Bulhara Assena Ignatowa, Dahmova nástupce v Kolíně (nyní už také emeritovaného), „Plädoyer für die Kulturphilosophie“ vychází z přesvědčení, že vedle speciálních věd o různých oblastech kultury má stále své místo i filozofie kultury (jako filozofická disciplína). Ignatow sice chápe kulturu jako „vše, co člověk přidal k Bohem stvořenému jsoucnu“, nicméně v článku samém – i když je v něm pasáž Filozofie kultury a metafyzika (ontologie) – chybí zřetel k dnes snad nezákladnější otázce filozofie kultury: ke vztahu abiotické kultury a přírody. Dva příspěvky ve sborníku patří spíše do oblasti umělecké: Michala Jaworského (posluchače teologie a filozofie) „Aus éremos – Memoiren“ a Bernda Rilla (vedoucího vědeckého oddělení Akademie für politische Bildung mnichovské Hans-Seidelstiftung) „Die letzte Geschichte vom Märchenkalifen Harun al Raschid“. – Sborník uzavírá výběr z Máchových publikací a přednášek z let 1956–1976.

Jiří Gabriel

Paul K. Feyerabend: *Rozprava proti metodě*, Praha: Aurora 2001, 430 s.

Od prvního vydání Feyerabendovy *Rozpravy* uplynulo 26 let, než vyšla také v češtině. Na knihu, která způsobila takový rozruch, je to zpoždění velké, i když vezmeme v úvahu, že její vydání bylo u nás v době před rokem 1989 nemožné pro její přílišnou provokativnost.

Paul Feyerabend (1924-1994) patří k předním postmodernistickým filozofům. Měl všestranné zájmy a nadání (což se projevilo už za jeho studií), ale jeho aktivita se soustředila především do oblasti filozofie vědy. Jeho názory na ni jsou přinejmenším netradiční. Feyerabend pokračuje v kritice pozitivistického pojetí vědy, jak byla naznačena už např. u K. R. Poppera a pokračovala u T. S. Kuhna a I. Lakatose, avšak je ještě radikálnější. To je vidět mj. na jeho časté kritice Poppera.

Rozprava proti metodě není první Feyerabendova práce, která u nás vyšla, v roce 1999 vydalo nakladatelství Vesmír jeho *Tři dialogy o věděni*. *Rozprava proti metodě* je však na rozdíl od *Dialogů* systematickým výkladem Feyerabendových názorů na vědu, na její praxi a postavení ve společnosti. Kniha o 20 kapitolách obsahuje rozsáhlý vydavatelský aparát, jehož pomocí se vydavatelé a překladatel (Jiří Fiala) vyrovnávali se skutečností, že Feyerabend své dílo pro různá vydání významným způsobem upravoval. Škoda je, že práce není doplněna předmluvou nebo doslovem zařazujícím Feyerabenda do kontextu současné filozofie vědy, k čemuž by byl právě J. Fiala nadměru povolán. Takto se musíme spokojit s tím, co nám Feyerabend sdělil sám. Nelze ovšem popřít, že je to sdělení velmi působivé.

Kapitoly knihy jsou uvedeny názvy, jejichž výčet by stačil k tomu, aby čtenáře dokonale informoval o obsahu a o hlavních názorech autora. Feyerabend polemizuje proti běžnému pojetí vědy jako uslechtilé snahy po věděni, vedené uznávanou, víceméně jednotnou obecnou metodologií, v níž jsou některé postupy doporučovány a jiné jako „odpovídající špatným mravům“ zakázány. Domnívá se, že některé z těchto předpisů, hojně se objevujících v komentářích o vědě, nejsou ve vědecké praxi použitelné, protože jejich aplikace by vedla k faktickému zastavení pokroku vědy. To se týká např. podmínky slučitelnosti, která vyžaduje, aby nové hypotézy souhlasily s již přijatými teoriemi, odmítání hypotéz ad hoc, používání propagandistických způsobů přesvědčování ve vědě apod. Na historických příkladech ukazuje, jak byla tato proklamovaná pravidla porušována ve vědecké praxi.

Feyerabend pracuje s pojmem nesouměřitelnosti, který zpopularizoval T. S. Kuhn, a dovádí jej do jeho důsledků. Poukazuje na to, že vše, co vnímáme – a to se týká také a snad především našeho vnímání ve vědě – je prostoupeno ideami, které nevědomky čerpáme ze starých teorií. Ne-

existuje tedy žádný „fakt o sobě“, nýbrž všechna fakta jsou konstrukcemi proniknutými „staršími ideologiemi“. Aby to prokázal, pouští se do rozsáhlých exkurzů v oblasti jak nové fyziky, tak především v dějinách vědy. To se týká zejména osudů kopernikánské revoluce a Galileiho přínosu k uplatnění sluncestředné teorie. Feyerabend na bohatém materiálu ukazuje, že během vzniku a prosazování těchto názorů byly porušeny snad všechny zásady, o jejichž správnosti jsou filozofové, logici a metodologové vědy přesvědčeni, jako o nutných podmínkách pro postup vědy. Tvrdí, že pokud by byly tyto zásady skutečně dodržovány, k vědeckému pokroku by dojít nemohlo. V této souvislosti se zamýšlí nad pojmem „rozum“ a poukazuje na to, že i představy o tom, co k rozumu patří, se historicky mění. Mnohé podstatné součásti vědy prý přežily pouze proto, že rozum – rozumějme rozum dané epochy – byl v jejich minulosti často umlčen.

Feyerabend jde však ještě dál a používá pojem nesouměřitelnosti i na vztah vědeckého poznání a znalostí jiných druhů. Tento jeho postup má dvě verze. Jednou z nich je popření výlučného práva vědy na adekvátní poznání, druhá spočívá v důkazu, že se v dějinách měnila samotná racionalita. Je obsažen v mimořádně rozsáhlé 16. kapitole, která se zabývá vztahem archaické a klasické řecké kultury. Feyerabend zde vychází ze zvláštností uměleckého stylu starých Řeků, aby jej pak aplikoval i na jejich způsob myšlení a pokusil se zachytit klíčový obrat evropského duchovního vývoje, kterým teprve naše uvažování směřovalo k těm formám, jež v něm převažují dnes. Tento Feyerabendův exkurz slouží jako argument pro to, že v dějinách se výrazným způsobem mění způsoby racionality a že náš vlastní způsob myšlení nesmíme považovat ani za jediný, ani za privilegovaný. Odtud pak plyne jeho názor, že západní způsob uvažování, který klade na první místo vědu, je neoprávněný a že nesmyslně podceňuje ty typy racionality, které se vyvinuly v jiných kulturách. Právě zde se dostává ke slovu Feyerabendovo přesvědčení, že i v takových oblastech, jako je prosazování určitých způsobů myšlení a kultury, se uplatňuje moc a násilí. Ačkoli Feyerabend tuto skutečnost konstatuje jako fakt již dříve – v souvislosti s vývojem západní vědy –, kritizuje ji při rozboru vztahu mezi naší kulturou a ostatními kulturami. Odtud také plyne jeho požadavek „oddělení vědy od státu“, který má být analogií starého evropského požadavku na oddělení státu od církve. Podle Feyerabendova názoru ve svobodné společnosti nemá být nikdo mocensky ovlivňován při výběru, jaký druh uvažování si zvolí. Představy o tom, jak by měl být tento názor prosazen, se ličí zejména v knize *Science in a free Society*, jejíž některé názory ovšem Feyerabend reprodukuje i ve své *Rozpravě*.

V závěrečné kapitole Feyerabend nechává nahlédnout do svého duchovního vývoje a popisuje nejvýznamnější setkání a momenty svého života, které ovlivnily utváření jeho pozdějších názorů.

Jak už bylo napsáno, kniha obsahuje i řadu dovětek a výsledků srovnání jednotlivých vydání knihy o metodě. Snad nejzajímavější je z nich kapitola 16N, což je text z německé verze, v němž se Feyerabend věnuje polemice s Lakatosem. Poukazuje na to, že ačkoli jsou některé jejich názory pozoruhodně blízké, liší se od něj Lakatos „nedostatkem odvahy“ a snahou, „aby věda, ba dokonce i celý duchovní život, odpovídala určitým pevným pravidlům, chce, aby byla ‚rozumná‘“ (s. 368). V této kapitole Feyerabend také rozebírá to, co označuje za „intelektuální anarchismus“ a „intelektuální dadaismus“.

Feyerabendova kniha rozbíjí některé představy o vědě fungující v obecném povědomí. Vychází přitom z vědecké praxe, kterou Feyerabend zná relativně zblízka, a také ze zkušeností z „provozu“ současné západní vědy, která se stává „podnikem“ a „obchodem“. Důsledky, které Feyerabend vyvozuje, těžko nechají čtenáře chladným, i když kniha u nás – kteří jsme už prošli vlnou postmodernismu – pravděpodobně nevzbudí takovou senzací, jako v době, kdy vyšla poprvé. V každém případě je užitečné, že česky vyšla alespoň nyní, protože i dnes nutí čtenáře k zamyšlení nad věcmi, které pokládal za samozřejmé.

Ivana Holzbachová

